

Hon koncentrerar sig på den medeltida kyrkokonsten som är hennes specialområde. Hon betraktar denna konst ur fyra olika perspektiv: som kulturhistoriskt källmaterial, som konsthistoriskt analysobjekt, som objekt för estetisk uppskattning och som delar i ett kulturarv. Både forskningshistoria och utställningshistoria presenteras och analyseras. Framtiden diskuteras ur kulturarvsperspektiv, vilket enligt Lena Liepe har varit ett försummat fält tidigare.

I denna antologi får läsaren en bra bild av aktuella synsätt om kyrkliga kulturarv hos ett flertal konstvetenskapliga företrädare. Artiklarna är, med undantag av inlednings- och avslutningskapitlen, kortfattade. De kan ses som debattinlägg med både positiva och kritiska framtoningar. Ett så viktigt och aktuellt ämne som de kyrkliga kulturarven bör diskuteras vidare inom flera humanistiska discipliner med tanke på vad som skall skyddas inför framtiden och hur detta i praktiken skall ske. Själv är jag engagerad inom internationella nätverk om hur gravminnen skall dokumenteras, analyseras och skyddas på ett vettigt sätt inför framtiden.

Anders Gustavsson, Oslo/Henån

Maria Flinck: *Historiska trädgårdar. Att bevara ett föränderligt kulturarv*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2013. 214 s., ill. ISBN 978-91-7331-597-5.

Trädgårdsantikvarien Maria Flincks nya praktiska bok om hur man konkret kan arbeta med historiska trädgårdar, parker och begravningsplatser för att säkra att deras kulturhistoriska värden bevaras, bygger på omkring trettio års erfarenhet. Boken riktar sig till alla som i arbete eller på annat sätt kommer i kontakt med skötseln av gröna kulturmiljöer – från tjänstemän på myndigheter, länsstyrelser, kommuner, stift, församlingar och museer, till företag som utreder, skriver vårdprogram och åtgärdsplaner, till trädgårdsmästarna som utför åtgärder och skötsel, till ägare och förvaltare och sist men inte minst till studenter som går utbildningar inom kulturmiljö och trädgård.

De gröna kulturmiljöerna är ett omfattande och viktigt kulturarv som ibland kan verka svårhanterligt eftersom det ställer andra krav på förvaltning och skötsel än andra kulturmiljöer. Det har länge funnits ett behov av en bra, lättillgänglig handledning som diskuterar problematiken och ger konkreta förslag kring hur man kan arbeta med och ta hand om dessa anläggningar

så att deras värden inte förvanskas eller förminsas.

Maria Flincks bok presenterar lättillgängligt en gemensam kunskapsgrund som alla inom området har nytta av. För den yrkesverksamme är detta en bok man bör läsa därför att den reder ut begrepp, definitioner, regelverk och tillämpning, praktiskt samlat på ett ställe och på ett sätt som verkligen kan underlätta det dagliga arbetet. För den som är ägare eller förvaltare av en kulturmiljö kan boken vara till hjälp t.ex. när kravspecifikationer skall skrivas och konsulter anlitas, och för studenten ger den, kompletterad med en fördjupad kunskap i trädgårdshistoria, en god grund för praktiskt arbete inom området grön kulturmiljövård.

I första kapitlet diskuterar Flinck förhållningssätt och synen på trädgårdar som kulturuttryck och kulturarv. Vad innebär det att betrakta trädgårdar som kulturuttryck och historiska trädgårdar som en del av kulturarvet? Hur definierar man vad en historisk trädgård är, och hur förhåller sig trädgårdskulturen till byggnadskultur och andra kulturformer? Vad innebär trädgårdens föränderlighet och hur kan den hanteras? Dessutom ges en kortfattad men innehållsrik redogörelse för forskningsläget när det gäller trädgårdar, och grundläggande begrepp och termer diskuteras, som t.ex. skillnaden mellan att restaurera och att rekonstruera.

Andra kapitlet tar upp lagar och överenskommelser samt hur lagstiftningen påverkar och kan användas för att skydda värdefulla trädgårdar. Om anläggningen omfattas av någon form av lagskydd är det viktigt att veta inte bara hur detta påverkar vad som är tillåtet att göra utan också möjligheterna att få bidrag till restaureringsåtgärder. I kapitlet behandlas allt från lagen om kulturminnen till internationella dokument och konventioner.

Från och med kapitel tre fokuserar boken på Vårdprogrammet som redskap för bevarande av historiska trädgårdar. Steg för steg behandlas vad ett vårdprogram behöver innehålla, och hur man samlar in och analyserar fakta om en trädgård för att kunna planera dess framtida skötsel. Flinck skriver i inledningen till tredje kapitlet:

För att bevara en trädgårds kulturhistoriska värden krävs kunnig skötsel av alla dess delar. För att trädgården skall förändras i önskad riktning måste det finnas ett tydligt mål för hur trädgården ska se ut, vad den ska innehålla och hur den kan användas. Ett vårdprogram ska innehålla de kunskaper om trädgårdens historia man behöver för att bedöma det

kulturhistoriska värdet och sätta upp målet. Utifrån det målet planeras sen det praktiska underhållet och skötseln av trädgården i underhållsplanen respektive skötselbeskrivningen. Om det krävs mer omfattande åtgärder för att uppnå målet beskrivs de i en åtgärdsplan (s. 57).

Därefter beskrivs vårdprogram, underhållsplan och skötselbeskrivning samt skillnaderna mellan dessa. Olika modeller för vårdprogram presenteras, liksom vilka delar som behöver finnas med, och hur man väljer rätt modell för en specifik anläggning. Texten vänder sig både till den som arbetar med att ta fram planer och den som är ägare eller förvaltare. Som ägare till en mindre trädgård kan man göra mycket själv, skriver Flinck, men förvaltar man en eller flera lite större anläggningar behöver man ofta anlita en trädgårdsantikvarie och/eller andra konsulter för att skriva ett vårdprogram. Det gäller då att veta vad man skall efterfråga och hur konsulternas inriktning och kompetens påverkar resultatet, även här kan boken ge god hjälp. Vilken kompetens som krävs beror främst på anläggningens ålder, storlek, kategori och innehåll. Man kan också behöva komplettera med särskilda expertundersökningar, t.ex. arkeologisk undersökning och provtagning, trädinventering eller inventering av olika växtslag som fruktsorter eller rosor, och för kyrkogårdar tillkommer bl.a. inventering av gravanordningar. Gäller arbetet en omfattande restaurering eller rekonstruktion rekommenderas en tvärvetenskaplig arbetsgrupp medan arbetet pågår.

Boken ger därefter en praktisk och användbar ingående redogörelse av vårdprogrammets innehåll och den normala arbetsgången steg för steg, från att man tar fram den första tomtkartan och börjar fältinventera till avslutande arkivering.

Kapitel fem fokuserar på historiska källor och hur man finner dem. Den historiska kunskapen är viktig eftersom den är grunden för alla åtgärder, oavsett vad man planerar att göra med anläggningen. Flinck skriver:

Den historiska beskrivningen i vårdprogrammet ska ge läsaren en bild av hur den enskilda trädgården förändrats genom tiderna. Historiken ska göra det möjligt att peka ut vilka delar i dagens trädgård som finns kvar från äldre perioder och beskriva deras roll i de äldre sammanhangen, i bästa fall förklara varför just dessa delar har bevarats medan annat har

försvunnit. Man kan behöva diskutera trädgården i ett vidare sammanhang men man behöver inte skriva en allmän svensk trädgårdshistoria. Den lokala trädgårdshistorien är däremot betydelsefull, liksom den aktuella trädgårdens historia (s. 81).

Författaren går in på många olika typer av källmaterial, vilka arkiv som finns, hur man finner inventeringar och frågelistor som kan vara relevanta, liksom var man finner kart- och ritningsmaterial, foton och andra bilder samt källor för personforskning. Många användbara tips ges också när det gäller hur man arbetar med källorna, både när det gäller tolkning och källkritik, ett exempel är tolkning av äldre växtnamn.

Det sjätte kapitlet ger tips och råd kring själva fältinventeringen på plats i anläggningen: ”Syftet med fältinventeringen är att kunna ge en beskrivning av trädgårdens utseende, innehåll och funktion vid en viss tidpunkt” (s. 113). Anläggningen och dess innehåll beskrivs i plan, text och bild. Boken ger flera exempel på olika fältinventeringar och beskriver arbetets gång från hur man ritar planer och inventerar växter till fotografering, intervjuer och trädgårdsarkeologi. Synliga och under mark dolda lämningar tas upp, och en praktisk checklista presenteras som hjälp att få med allt i beskrivningen – från gränser, hägnader, portar och grindar, markens beskaffenhet, trädgårdens rum och markbeläggning, till praktiska delar som kompost, växtstöd, redskap, vattenposter och skyltar.

Det sjunde kapitlet behandlar en av de svåraste uppgifterna, att analysera värde och betydelse. Hur gör man en kulturhistorisk värdering av en trädgård? Hur bedömer man vad som är värt att bevara? Vad skall målet för det planerade underhållet vara – är det en brukad miljö eller ett museum? Detta är svåra men nödvändiga ställningstaganden, och därför så viktiga att göra på ett genomtänkt och medvetet sätt:

All värdering är subjektiv, ytterst beroende av ens kunskaper och erfarenheter. Beskrivningen av en trädgårds kulturhistoriska värde får dock inte bli löst tyckande – är den fin eller ful? Eftersom värderingen är avgörande för målsättningen för trädgårdens framtida skötsel och åtgärder behöver värdebeskrivningen tydligt peka ut vilka delar i anläggningen som bidrar till värdet och motivera varför dessa delar är viktiga. Historiken och beskrivningen av nuläget är underlaget för värderingen (s. 151).

Kapitlet presenterar problemet ur olika vinklar, och hjälper läsaren att på ett konkret sätt reda ut problematiken och ta ställning. Ett exempel är delkapitlet ”Trädgårdens karaktär”. Att slentrianmässigt placera in anläggningen i en ”stil” som renässans eller barock, och nöja sig med det, är idag långt ifrån tillräckligt:

En trädgårds individuella karaktär är summan av de naturliga förutsättningarna, alla inblandade personers smak och kunskaper uttryckta i den första anläggningen på platsen, i de förändringar som gjorts där under årens lopp och i den kontinuerliga skötseln (s. 160).

Den sista delen av vårdprogrammet, skriver författaren, är det kapitel som beskriver målet för det långsiktiga underhållet: ”Med målbeskrivningen tar man steget från vad trädgården har varit och vad den är idag till vad trädgården skall bli” (s. 179). Här behöver man samtidigt tänka både bakåt och framåt. Målbeskrivningen skall vara formulerad så att läsaren lätt kan sätta sig in i vad trädgården skall ha för utseende, funktion, innehåll och material. Behövs mer omfattande åtgärder eller stora förändringar i skötseln för att uppnå målet skall även detta tas upp.

Ett viktigt delkapitel som anknyter till värdering och mål behandlar trädgårdens föränderlighet och hur denna skall hanteras. Det är stor skillnad mellan trädgårdens inneboende föränderlighet genom de levande naturliga materialens naturliga cykler och att förändra en trädgård genom att göra om den. Trädgårdar måste odlas om de skall förbli trädgårdar:

Bevarande av trädgårdar kräver att man inte bara accepterar förändring som ett nödvändigt ont, utan att man aktivt utnyttjar föränderligheten för att bevara det man vill ha kvar i trädgården och för att ändra eller bli av med det man inte vill ha (s. 187).

Fortsatt vård på rätt sätt är avgörande för att anläggningens värden skall bevaras. Här kan man göra en jämförelse med naturvården, där man ibland försökt bevara miljöer och biologisk mångfald genom att avbryta all mänsklig påverkan, och inte tillåta fortsatt bruk av exempelvis äng och skog enligt de tidigare använda traditionella metoderna, bara för att upptäcka att detta istället lett till att naturvärden försvagats. Trädgårdsvård och vård av brukad natur kan ibland överlappa, exempelvis när det gäller herrgårdsparkar eller skogskyrkogårdar.

Boken avslutas med två bilagor som förtjänar specifikt omnämnande. I bilaga 1 listas de olika vårdprogram, skrivna av ett antal olika institutioner och författare, som analyserats och studerats till grund för boken, ordnade efter anläggningarnas namn. Bilaga 2 är en konkret vägledning till arkiv och museer som kan tänkas ha källmaterial om historiska trädgårdar.

Anna Andréasson, Stockholm/Helsingborg

Naturen för mig. Nutida röster och kulturella perspektiv. Lina Midholm & Katarina Saltzman (red.). Institutet för språk och folkminnen, Göteborg, i samarbete med Folklivsarkivet, Lunds universitet, Göteborg 2014. 384 s., ill. ISBN 978-91-86959-14-2.

Om något kan definieras som en folkreligion i Sverige må det vara naturen, sannolikt det mest heliga som den moderna, urbaniserade och sekulariserade människan kan förhålla sig till. Naturen är både ogripbar och platsbestämd, föremål för såväl dyrkan som fruktan. Samtidigt är naturen något som man kan reflektera över, fantisera om, vistas och finna styrka och rekreation i. Kort sagt, naturen är tillämpbar i livets alla skeden och för de mest olikartade målsättningar. Naturen har även varit föremål för människans studium i århundranden, särskilt från naturvetenskapliga discipliner såsom biologi, ekologi och zoologi med alla dess subinriktningar. Dock har de kulturvetenskapliga perspektiven och forskningsambitionerna inte varit lika framträdande eller betydelsefulla. I klimatkrisens kölvatten har ett nytt forskningsfält vuxit fram om att humanistiska och kulturvetenskapliga frågeställningar utgör en minst lika central beståndsdel i vår förståelse av hur denna kris skall hanteras.

En ny antologi har sett dagens ljus, *Naturen för mig: Nutida röster och kulturella perspektiv*, och den kan kanske kallas ett aptitligt populärvetenskapligt verk, men det är ett samarbete mellan Institutet för språk och folkminnen och Folklivsarkivet i Lund. I en generös sammanställning har kulturarvsinstitutioner och forskare, främst etnologer, anlagt kulturvetenskapliga perspektiv och metoder för att undersöka våra förhållningssätt till naturen i den samtida vardagskulturen. Antologin har föregåtts av ett omfattande kartläggningsarbete av företeelser och förhållningssätt gentemot naturen, där ”vanliga” människor har fått

delge sina berättelser och erfarenheter av umgänget med naturen. Flera av de insamlade beskrivningarna, berättelserna och dikterna har även offentliggjorts i verket, liksom ett stort antal fotografier och illustrationer. Naturen är som bekant i högsta grad visuell eller illustrativ, och bilden av naturen såsom människor har fångat den eller velat fånga den tillför ett viktigt element i vår förståelse.

Naturen för mig består av elva olika rubriker, tematiska inriktningar som väl fångar vårt umgänge med naturen, såväl vår föreställning om den som de praktiker som vi utför i den. Naturen har även ett romantiskt skimmer över sig, något som kan fångas i konsten eller genom fotografiet, något som kan förmedlas genom berättelser och myter eller som föremål för medicinsk eller andlig praktik. Det är lätt att föreställa sig hur människor på landsbygden i jordbrukssamhället kunde uppfatta en rotvälta eller stubbe som ett troll eller hur den lätta dimman på åkrarna eller hagarna kunde uppfattas som dansande älvor. I det romantiska förhållningssättet möts det vackra och det farliga. Att de flesta vykort med naturmotiv är tagna i soligt väder med täta skogar, böljande hav, snötäckta berg eller blomstrande ängar och hagar är knappast heller någon tillfällighet, vem vill betrakta kalhyggen eller risiga partier som inte tycks fylla någon funktion?

”Det farliga” i naturen kan vara väldigt påtagligt och konkret. Denna tematik behandlar Charlotte Hagström under rubriken ”Otäcka djur och tråkig natur”, där såväl sorkar som vildsvin och mördarsniglar får samsas om utrymmet för människors uppmärksamhet för något som skall bekämpas med alla tänkbare medel. Risken att möta ett vildsvin i skog och mark är relativt liten, men med en ökande stam krävs ändå en ökad beredskap för att tvingas hantera ”det farliga”, och det är samtidigt en påminnelse om att naturen inte endast är en ofarlig och trygg plats för strövtåg och rekreation. Människan är aldrig ensam i naturen och har inte heller ensamrätt till att bruka den, även om hon emellanåt tycks tro att rovdriften av naturen utgör en naturlig del i umgängeskontraktet med den.

Naturen som utomhusrum har länge utgjort ett föremål för en mängd olika aktiviteter, och flera av dessa ägnas utrymme i *Naturen för mig*. En aktivitet som gör sig påmind varje höst utgör älgjakten, och denna praktik ägnar Lars-Eric Jönsson uppmärksamhet, där han laborerar med begreppet ”tidsgeografi”, lånat av geografen Torsten Hägerstrand, vilket betyder en kombination av historia och geografi, en världsbild

fyllt med empiri. För t.ex. ett jaktlag får det tidsgeografiska mening då landskapet, där jakten äger rum, blir orienteringsbar och begriplig genom de minnen som jakttagarna förmedlar och traderar till de övriga i laget. Ett särskilt träd eller en dunge kläs med mening, då en särskild händelse kan kopplas till en specifik plats, kanske i form av nedläggandet av en riktig ”tolvtaggare”. En annan aktivitet som kan relateras till naturumgänget utgör den fysiska träningen, vilken Karin S. Lindelöf har forskat kring. Många människor som föredrar att träna utomhus i form av löpning, promenader eller skidåkning tycks betrakta denna träningsform som mer ”äkta” eller ”frisk” eller rent av mer ”naturlig”, att utomhusträningen har betydelsefulla kvaliteter som ett gym eller en inomhusanläggning inte kan erbjuda. Vid sidan av den friska luften som motionärerna förmodas ha glädje av kan de naturvyer som passerar revy under löpningen utgöra ett slags bonus, som ytterligare förstärker intrycket av naturen som det ”egentliga” träningsrummet. Samtidigt lyfter Lindelöf fram de känslor av fara som kan uppstå när t.ex. en ensam kvinnlig motionär inser att någon med onda avsikter kanske har observerat henne en mörk kväll i elljusspåret. Åter igen, naturen som en potentiellt farlig plats att vistas på.

Att naturen inte endast utgör en plats för friluftsliv och rekreation vare sig det handlar om fysisk träning, skogs promenader, jakt och fiske, svamp- och bärplockning m.m. visar Göran Sjögård genom att lyfta fram de grupper som faktiskt utför sitt dagliga värv i naturen, som t.ex. telearbetare eller skogsarbetare. Naturen och dess produkter utgör en viktig inkomstkälla för såväl lant- som skogsarbetare, men naturen kan även fungera som arbetsplats för t.ex. väg- eller lantmäteriarbete. Naturintresset kan också fungera som en inkörsport för det yrkesval som man senare gör, och att man vuxit upp i en naturintresserad familj kan även ha betydelse för önskan att ”arbeta med händerna” i ett naturrelaterat yrke. Naturen kan även vara krävande för den som tänker sig att arbeta i och med den, man måste vara beredd att vistas i naturen i alla typer av väderlekar, vilket i sig kan framstå som ”stärkande” eller ”hårdande” för den enskilde. Inte minst bland militärer kan en sådan retorik förekomma.

Hur naturen kan vara föremål för en artikulerad expertkunskap visar bl.a. Susanne Nylund Skog, när hon berättar om de olika mer eller mindre jargongliknande begreppen som förekommer bland fågelskådare, vilka fungerar som ett slags ”tyst kunskap”. Den kan verka

utdefinierande för dem som inte behärskar den, eller för dem som inte är lika erfarna som de som besitter den. Att behärska begreppen går hand i hand med kunskapen om hur man uppträder som fågelskådare och hur man kommunicerar med dessa. Den tysta kunskapen kan i vissa fall även förekomma bland svamplockare och jägare. Den kan fungera som en välkomnande värmestuga för dem som innehar den, men lika mycket som en iskall frysbox för dem som inte avancerat i hierarkin eller har de rätta kontakterna.

Naturen för mig är, som titeln antyder, högst subjektiv och det tycks inte finnas några fastslagna sanningar för hur man skall känna, tänka och uppleva naturen, vilket utgör ett sympatiskt grundackord. I den andan framstår inte heller forskarnas analyser som mer centrala eller talande än informanternas erfarenheter, tankar eller känslor, i någon mening. Antologin är mycket tilltalande, attraktiv och uppslagsrik och är vackert illustrerad, men skall jag ändå lyfta fram en tankelinje som framstår som mer central än de övriga får det vara idén om ”den besjälade naturen” eller ”den heliga naturen”, som bl.a. behandlas av Tora Wall och Jochum Stattin. Bortsett från det folkloristiska perspektivet, som är intressant nog, är det en idé som hade varit värd att diskutera mer. En syn på naturen som helig eller okränkbar, som ofta diskuteras i termer av ekocentrism till skillnad från antropocentrism, dvs. människocentrerad, får ofta vara en utgångspunkt för hur vi skall komma tillrätta med klimatkris, miljöförstöring och människans rovdrift på naturen. Utgångspunkt är att naturen kan vara ”besjälad”, att den kan känna och att den kan tala till oss, att den har ett berättigat värde i sig. En sådan utgångspunkt kan utgöra nyckeln till ett radikalt annorlunda förhållningssätt, vilket har sitt ursprung i flera andliga traditioner, och som allt fler tycks tilltalas av. Dessa perspektiv saknas dock i den annars så mångskiftade framställningen.

Henrik Brissman, Lund

Utsikt från prästgårdstrappan. Prästgårdsliv i Växjö stift under 1900-talet. Lena Larsson (huvudred.), Katarina Dunér, Bengt G. Hallgren & Karin Wittenmark (red.). Växjö Stiftshistoriska sällskap – skrifter 18, Växjö 2011. 212 s., ill. ISBN 978-91-86144-27-8.

Att blicka tillbaka på det förflutna och sin uppväxt gör nog de flesta av oss mer eller mindre regelbundet.

Somliga ger också dessa tillbakablickar skriftlig form. På senare år har en våg av självbiografiska skrifter författade av barn till s.k. kända föräldrar sköljt över oss och genren är på intet sätt ny. Författarna till antologin *Utsikt från prästgårdstrappan. Prästgårdsliv i Växjö stift under 1900-talet* har en delvis annan ambition med sin bok. Det handlar inte bara om personliga tillbakablickar, även om dessa utgör själva grunden för texterna, utan är också ett slags räddningsaktion med närmast etnologiska förtecken. Så skriver förre biskopen i Härnösand, tidigare domprost i Växjö, Bengt G. Hallgren, i förordet: ”När en kultur håller på att försvinna och det fortfarande finns personer i livet som upplevt den, är det angeläget att utifrån deras hågkomster och upplevelser dokumentera vad de minns. Det är också viktigt att utifrån en sådan dokumentation försöka analysera vad den kulturen betytt både för de berörda personerna och för samhället i dess helhet. Beträffande prästgårdarna är det angeläget att se vad de betytt för församlings- och sockenlivet” (s. 7).

Utifrån insikten att den gamla prästgårdskulturen håller på att försvinna, ja, i princip redan har försvunnit, inbjöd herrskapet Hallgren, Anna Lisa och Bengt, ett antal prästbarn för att diskutera minnen från prästgårdsuppväxten och ett eventuellt intresse för att dokumentera prästgårdskulturen i dess olika former. Inledningsvis stod prästgårdsträdgårdarna i fokus, vilket resulterade i en publikation om prästgårdsträdgårdar utifrån barndomsskildringar, därefter kom även uppväxtminnen och levnadsskildringar per se att fånga intresset, vilket i sin tur resulterade i föreliggande bok med bidrag av tjugoen författare, varav flertalet är prästbarn. Den skildrade perioden omfattar i huvudsak 1930–1950-talen.

Bokens uppläggning är ambitiös med en introduktion och översikt av tidigare forskning och dokumentation av prästgårdsliv och prästgårdskultur. Därefter följer skildringar av livet i och runt olika prästgårdar i Växjö stift, samlade under de tematiska rubrikerna ”Prästgårdsliv på landet”, ”Kontinuitet och förändring”, ”Prästgårdskultur”, ”Generationsväxling” samt en epilog av Lars Aldén. Därtill har fogats såväl person- som ortnamnsregister samt lästips för vidare samtal och studier.

Bengt G. Hallgren har författat introduktionskapitlet. Det är välskrivet och ger en god utgångspunkt för det som komma skall. Dock måste jag göra en kritisk anmärkning, inte minst som jag själv är part i målet. Hallgren skriver på sidan 14: ”Det skulle vara